

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Pyydettyinä lausuntona laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi, HE 189/2022 vp, Väestöliitto ry lausuu kunnioittaen seuraavaa:

Väestöliitto iloitsee, että pitkään odotettu translain uudistaminen on vihdoinkin edennyt eduskuntakäsittelyyn. Pidämme tärkeänä ja oikeana kehitysaskeleena, että nykyisestä, ihmisoikeuksia loukkaavasta sääntelystä luovutaan poistamalla lisääntymiskyvyttömyyden todistaminen sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä sekä eriyttämällä sukupuolen korjausprosessissa lääketieteellinen ja oikeudellinen prosessi toisistaan.

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä: lääketieteellisten selvitysten poistaminen edellytyksistä lisää henkilön itsemääräämisoikeutta

Pidämme hyvänä, että uudistuksen myötä sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä poistetaan nykyisen lainsäädännön vaatimukset lääketieteellisen selvityksen esittämisestä

- **siitä, että henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa ns. vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa.** Sukupuoli-identiteetti tai "elämä tietyn sukupuolen mukaisessa sukupuoliroolissa" on subjektiivinen kokemus, joka ei ole lääkäreiden tai virkahenkilöiden määriteltävissä. Ehdotettu muutos vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta sekä helpottaa erityislääkäreiden lausuntotaakkaa, vapauttaen resursseja potilaiden hoidontarpeen arvioimiseen.
- **lääketieteellisen selvityksen esittämisestä steriloinimisesta tai siitä, että henkilö on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön.** Vaatimus on vakavalla tavalla rikkonut henkilön seksuaali- ja lisääntymisoikeuksia, kehollista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta ja ollut ristiriidassa lääkärin etiikan kanssa, aiheuttaen henkistä kuormitusta paitsi transihmiselle itselleen, myös lääkäreille.

Väestöliitto on [aikaisemmassa lausunnossa](#) asiasta kannattanut oikeudellisen sukupuolen vahvistamisprosessiin ilmoitusmenettelyvaihtoa, jolla hakemusvaihtoehtoon verrattuna paremmin toteutuisi henkilön itsemääräämisoikeus.

Mikäli uudistuksessa kuitenkin päädytään hallituksen esityksen mukaiseen hakemusmenettelyyn, sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi ehdotettuun selvitykseen ei tule asettaa tarkempia vaatimuksia, kuin että vahvistamista toivova henkilö selvityksellään ilmoittaa tästä tarpeestaan, koska pysyväisluonteisesti kokee, että väestörekisterijärjestelmään hänelle merkitty sukupuoli on väärä. Viranomaisvaltaa käyttävältä Digi- ja väestötietoviraston virkahenkilöltä ei voida edellyttää kykyä arvioida toisen sukupuoli-identiteettiä tai sen pysyvyyttä. Oikeus saada sukupuolensa vahvistetuksi viranomaisten edessä ei voi myöskään olla kiinni henkilön yksilöllisestä kyvystä ilmaista kirjallisessa hakemuksessa perusteluita ratkaisunsa.

Alaikäisilläkin tulee olla mahdollisuus oikeudellisen sukupuolensa vahvistamiseen

Pidämme esityksen keskeisenä ja valitettavana puutteena sitä, ettei uudistuksessa huomioida alaikäisten mahdollisuutta sukupuolen juridiseen vahvistamiseen. Hallituksen esityksen taustaselvityksessä todetaan, että täysi-ikäisyysvaatimuksesta luopumista ehdotettiin selvitettäväksi sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän raportissa vuonna 2015 ja että asia olisi ollut linjassa mm. Lapsen oikeuksien sopimuksen sekä kansainvälisten ihmisoikeustoimijoiden suositusten kanssa. On ollut pitkään tiedossa, että transnuoret kohtaavat cissukupuolisiin ikätovereihinsa verrattuna huomattavasti enemmän syrjintää, kiusaamista ja väkivaltaa sekä kokevat enemmän hyvinvointiinsa liittyviä ongelmia (kannattaa tutustua mm. THL:n Kouluterveyskyselystä 2021 tehtyyn [koosteeseen](#), Nuorisotutkimusseuran Hyvinvoiva sateenkaarinuori-hankkeen [raporttiin](#) ja [yhteenvetoon](#)). Tästä huolimatta oli hallitusohjelmavaiheessa päätetty jättää alaikäiset uudistamisprosessin ulkopuolelle.

Sekä hallituksen esitysluonnoksen nykytilan kuvauksessa ja sen arvioinnissa, että OTT Sanna Koulun tekemässä [lapsivaikutusselvityksessä](#) tuodaan lukuisilla argumenteilla esiin, miksi mahdollisuus sukupuolen vahvistamiseen on myös alaikäisille tärkeä – niin heidän hyvinvointinsa ja heille kuuluvien lasten oikeuksien toteutumisen, kuin Suomea sitovien ihmisoikeusperiaatteiden valossa.

Täysi-ikäisyysvaatimus asettaa nuoret, jotka joutuvat elämään väärässä oikeudellisessa sukupuolella, epätasa-arvoiseen asemaan niin suhteessa aikuisiin, kuin cissukupuolisiin ikätovereihin. Mahdollisuus elää omaksi koetussa sukupuolella ja oikeus tulla siinä virallisesti tunnustetuksi on hyvinvoinnin ja syrjimättömyyden kannalta kaikille oleellinen, myös nuorille, kuten esimerkiksi toiselle opiskeluasteelle siirtyessä, kesätöitä hakiessa tai matkustaessa. [EU:n perusoikeusviraston toteuttaman kyselyn \(2020\) mukaan](#) 42 % 15–17-vuotiaista transnuorista Suomessa olivat kohdanneet kuluneen vuoden aikana syrjintää.

Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen tältä osin alaikäisten kohdalla on lisäksi epäjohtonmukaista, ottaen huomioon, että [nimilain](#) 44 §:n mukaan voi esimerkiksi yli 15-vuotias itse virallisesti vaihtaa nimensä ja sitäkin nuoremmat huoltajansa suostumuksella.

Mahdollisuus saada sukupuolensa oikeudellisesti vahvistetuksi jo alaikäisenä ei sinällään poista mahdolliseen kehodysforiaan liittyvää pahoinvointia, transnuorten vähemmistöstressikokemuksia tai sukupuolivähemmistöihin kohdistuvia ennakkoluuloja. Monelle peruutettavissa oleva muutos tarjoaisi kuitenkin mahdollisuuden saada – osalle lapsuudesta saakka – omaksi koettu sukupuolensa oikeudellisesti vahvistetuksi, jolloin altistuminen syrjintäkokemuksiin ja syrjinnän pelkoon vähenisi arkisissa tilanteissa ja nuoruuden siirtymävaiheissa.

Mikäli esitys viedään läpi niin, että alaikäisten mahdollisuus sukupuolen vahvistamiseen jätetään pois, tärkeä uudistus jää merkittävällä tavalla puutteelliseksi. Jos näin käy, Väestöliitto pitää tärkeänä, että viivästyksettä käynnistetään jatkovalmistelu soveltuvimman ratkaisun löytämiseksi siihen, miten oikeus sukupuolen vahvistamiseksi voidaan turvata myös alaikäisille.

Henkilön vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena muuta lainsäädäntöä sovellettaessa

Henkilön vahvistettua sukupuolta tulee lähtökohtaisesti pitää hänen sukupuolenaan kaikissa tilanteissa. Hallituksen esityksessä on tunnistettu joitakin kohtia, joissa on tarve erillisillä säädöksillä varmistaa, että sukupuolta vahvistaneelle henkilölle voidaan varmistaa esim. tiettyjen palvelujen saatavuus lain henkeä vastaavalla tavalla. Pidämme kiitettävänä, että valmistelussa on ehdotettu muun sukupuolitetun lainsäädännön muuttamista tarvittavin osin sukupuolineutraaliksi

(esim. äitiysavustuslaki, kansaneläkelaki, laki lääketieteellisestä tutkimuksesta ja laki raskauden keskeyttämisestä). Syntymässä merkittävään sukupuoleen viittaavilla poikkeussäädöksillä olisi ylläpidetty rakenteita, jotka olisivat olleet omiaan lisäämään sukupuolta vahvistaneiden väärinsukupuolittamista esim. terveydenhuollon kohtaamisissa. Vankeus- ja tutkintavankeuslakia koskevista erityisistä säädöksistä [olemme aikaisemmin syksyllä lausuneet lakivaliokunnalle](#).

Vanhemmuusnimikkeen määräytymistä koskevassa kohdassa hallituksen esityksessä esitetään, että synnyttänyt vanhempi todettaisiin lapsen äidiksi myös, vaikka hänen sukupuolensa olisi vahvistettu mieheksi ja hän identifioituisi lapsen isäksi; vastaavasti siittänyt vanhempi todettaisiin isäksi riippumatta hänen mahdollisesta sukupuolensa vahvistamisesta naiseksi. Tämä on ristiriidassa lähtökohtana pidettävän periaatteen kanssa, että vahvistettua sukupuolta tulee pitää henkilön sukupuolena muuta lainsäädäntöä sovellettaessa. Äitiyttä ja isyyttä määritellään tällöin lähtökohtaisesti synnyttämisen ja siittämisen kautta, vaikka arkielämän tilanteissa sosiaalisella vanhemmuudella on oletettavasti isompi merkitys kuin biologisella. Vanhemmuuslain 3 §:n kohdalla siittämisellä taas ei ole merkitystä, vaan pykälä perustuu pelkkään sosiaaliseen isyysolettamaan tai isäksi todettavan sukupuolen vahvistamiseen.

Ehdotettua ratkaisua emme voi pitää lapsen oikeuksien kannalta perusteltuna. On lapsen näkökulmasta tärkeää, että hänen sosiaalisen äitinsä tai isän rooliaan toteuttava henkilö on myös rekistereissä nimetty samalla nimikkeellä. Ristiriita vanhemman sosiaalisen roolin ja rekisteriin merkityn roolin välillä voi herättää hämmennystä tai aiheuttaa syrjintään altistavia tilanteita, joissa edellytetään vanhemman transtaustan avaamista. Mikäli vanhemmuuslaissa olisi huomioitu mahdollisuus merkitä vanhemmuus juridisesti vanhemmuutena, eikä pelkästään sukupuolitetusti joko isyydeksi tai äitiydeksi, tämä olisi paremmin mahdollistanut monen trans- ja ei-binäärisen vanhemmuuden.

Hallituksen esityksen mukaan sukupuoltaan vahvistavilla henkilöillä olisi oikeus muuttaa vanhemmuusnimikettään. Tämä on tervetullut uudistus (joskin vaihtoehtoja on edelleen binäärisesti vain kaksi, neutraali vaihtoehto puuttuu). Pidämme tärkeänä säädöskohtaisissa perusteluissa avattua tarkennusta siitä, että vanhemmuusnimike muutetaan kutakin vanhemman ja hänen lapsensa välistä vanhemmuussuhdetta kohden niin, että henkilö voi olla jollekin lapselleen äiti, jollekin isä.

[Sukupuolta vahvistavien lääketieteellisten hoitojen saatavuus on taattava jatkossakin](#)

Hallituksen esityksessä esitetään lakiuudistuksen yhteydessä ns. transasetuksen kumoamista, koska katsotaan että tarve yksityiskohtaiselle lääketieteellisen arvioinnin ja hoidon sääntelylle poistuu, kun lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan ja lääketieteellinen hoito eriytetään sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Esityksessä todetaan, että transsukupuolisuuden lääketieteellinen tutkimus ja hoito voidaan jatkossa toteuttaa terveydenhuollon yleislainsäädännön, Palkon suositusten sekä muiden lääketieteen suositusten ja käytäntöjen mukaan.

[Palkon vuonna 2020 julkaistujen suositusten](#) mukaan "sukupuoli-identiteettiin liittyvään epäselvyyteen tulee ensivaiheessa tarjota psykososiaalista tukea oireiden vaikeusasteen ja hoidon tarpeen porrastuksen mukaisesti oman kunnan perusterveydenhuollossa tai erikoissairaanhoidossa". Haluamme kiinnittää huomiota [Seta ry:n ja Trasek ry:n Palkon suosituksia koskevassa kannanotossa](#) ilmaistuun huoleen siitä, että vastuu sukupuolidysforian hoidosta keskitetään perusterveydenhuoltoon HUS:n ja TAYS:n transpoliklinikoihin kohdistuvan kuormituksen helpottamiseksi. Väestöliitto painottaa hoidon vaatiman erityisosaamisen ja riittävien resurssien turvaamista ja tarpeen mukaan hoidon vaativuuden edellyttämää hoidon porrastusta.

Vaikka uudella translailla helpotetaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamista, tulee samalla varmistaa, ettei tämän seurauksena vaikeuteta lääketieteellisiin korjaushoitoihin pääsyä heille, jotka niitä tarvitsevat (ml. muunsukupuoliset kehodysforiasta kärsivät henkilöt). Hoitovastuun uudelleenorganisointi edellyttää, että kyetään konkreettisin toimenpitein varmistamaan se, että perusterveydenhuollon yksiköillä on riittävästi tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolidysforian hoidosta niin, että toisaalta osataan tarjota Palkon suositusten mukaista psykososiaalista tukea ja toisaalta ohjata korjaushoitoon hakevia potilaita oikeaan asiantuntevaan yksikköön.

Sukupuolta vahvistavien hoitojen tulee jatkossakin perustua lääketieteelliseen tarpeeseen. Perusterveydenhuollon osaamisen kehittäminen sukupuolen moninaisuudesta yleisesti ja erityisesti sukupuolidysforiasta on tervetullutta. Perusterveydenhuollon hoitovastuun lisääminen ei voi kuitenkaan korvata tai lykätä erityissairaanhoitoon pääsyä heiltä, jotka elävät vaikean kehollisen sukupuolidysforian kanssa. Helsingin ja Tampereen transpoliklinikkojen rinnalle ehdotettu kolmas hoitava yksikkö helpottaisi ruuhkaa ja voisi parantaa alueellista yhdenvertaisuutta hoidon saamisessa Pohjois-Suomessa asuville potilaille.

Väestöliitto pitää erittäin tärkeänä, että asiassa kuullaan lääketieteen ammattilaisten lisäksi myös niitä asiantuntijatahoja, jotka edustavat asianomaisia ja joilla on pitkä kokemus sukupuolidysforiasta kärsivien henkilöiden tukemisesta, kuten Seta ry:n Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskusta, Trasek ry:tä ja Trans ry:tä.

Intersukupuolisten lasten kehollista koskemattomuutta tulee suojata

Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman [virkamiesryhmän muistiossa](#) on todettu, että lainsäädäntötoimien esittäminen intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden suojaamiseksi edellyttäisi parempaa tietopohjaa. Ryhmä on tässä vaiheessa esittänyt muita kuin lainsäädännöllisiä toimenpiteitä (selvitys intersukupuolisten lasten sukupuolipiirteitä muokkaaviin toimenpiteisiin ja hoitoihin liittyvistä käytännöistä, ammattilaisten parempi ohjaus ja koulutus sekä asianmukaisen tiedon saamisen varmistaminen intersukupuolisille lapsille ja heidän vanhemmilleen). Useat näistä ehdotetuista toimenpiteistä on esitetty aikaisemmin, mm. ETENEn kannanotossa 2016 sekä oikeusministeriön ja ulkoministeriön 2019 teettämässä selvityksessä.

Sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuutta ajavat ihmisoikeusjärjestöt ja erityisesti Intersukupuolisten ihmisoikeudet ISIO ry ovat kuitenkin todenneet, että näistä suosituksista huolimatta intersukupuolisten lasten kehollista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta ei ole edelleenkään pystytty turvaamaan ilman erillislainsäädäntöä asiasta. [Lausunnossaan](#) ISIO ry muistuttaa siitä, että kokemus sekä Suomesta että ulkomailta osoittaa, että muulla terveydenhuoltoa koskevalla lainsäädännöllä, rikoslailla taikka ammattilaisille suunnatulla koulutuksella ja suosituksilla ei ole riittävästi pystytty suojaamaan intersukupuolisia lapsia lääketieteellisesti tarpeettomista sukupuolipiirteitä muokkaavista leikkauksista ja muista toimenpiteistä, joihin he eivät ole antaneet suostumustaan.

Väestöliitto katsoo ISIO ry:n tapaan, että virkamiesryhmän ehdottamat ei-lainsäädännölliset toimenpiteet asianmukaisen tiedon, ohjauksen ja koulutuksen lisäämisestä sekä tehostetusta viranomaisvalvonnasta ovat tarpeellisia ja tervetulleita. Nämä toimenpiteet eivät kuitenkaan voi jäädä vain ehdotuksiksi, vaan niiden toteuttamiseen ja seurantaan tulee osoittaa selkeä vastuunjako, aikataulu ja resurssit. Liitymme myös ISIO ry:n näkemykseen siitä, että intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi, asiasta tulee säätää erikseen, joko nyt säädettävää translakia mahdollisimman pian täydentämällä tai muun potilaan itsemääräämisoikeutta koskevan sääntelyn yhteydessä.

Muut huomiot

Väestöliitto pitää pitkään odotetun translain uudistamisen loppuun saattaminen erittäin merkittävänä parannuksena haavoittuvassa asemassa olevan väestöryhmän hyvinvoinnin edistämiseksi. Sukupuolen moninaisuuden kunnioittamista edistävässä hallituksen esityksessä on kuitenkin useita kohtia, joissa liitännäislakien binäärisesti, sukupuoli- tai heteronormatiivisesti muotoillut säädökset (myöskin verrattain uusien, kuten vanhemmuuslain kohdalla) edellyttävät kankeita tai yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisen kannalta puolitiehen jääviä poikkeusratkaisuja.

Oikeudellisen sukupuolen vaihtoehtoina on esityksen mukaan edelleen binäärisesti vain mies ja nainen. Kuten aiemmissakin Väestöliiton kannanotoissa olemme esittäneet, pidämme tärkeänä, että lähitulevaisuudessa edistetään myös mahdollisuutta saada virallisesti vahvistetuksi ns. kolmas/neutraali vaihtoehto heille, joiden sukupuoli-identiteetti ei mahdu binääriseen luokitteluun.

Helsinki, 24.11.2022

VÄESTÖLIITTO RY

Eija Koivuranta
toimitusjohtaja